

ПРОБЛЕМА ДУХОВНОСТІ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

У статті розглядається проблема духовності та її виховання в сучасній педагогічній діяльності. Автор розглядає поняття «духовність», «гуманізм», а також такі чинники формування духовності, як самоефективність, мотивація, метамотивація, самоактуалізація та ін.

В статье рассматривается проблема духовности и ее воспитания в современной педагогической деятельности. Автор рассматривает понятия «духовность», «гуманизм», а также такие источники формирования духовности, как самоэффективность, мотивация, метамотивация, самоактуализация и др.

The problem of spirituality and its training in the modern pedagogical activity is viewed in the article. The author analyses the meaning of “spirituality”, “humanism” and also such sources of forming spirituality as: self-efficacy, motivation, metamotivation, self-actualization etc

Трансформаційні процеси, що відбуваються в Україні, суттєво вплинули на духовно-моральну сферу життя суспільства, викрили глибинні проблеми людського існування, сенсу буття, життєвих орієнтирів та ціннісних орієнтацій. У суспільстві склалася, по суті, кризова гуманітарна ситуація, яка зобов'язує вітчизняну педагогіку відповісти на всі запитання часу, визначити такі педагогічні технології, системи і методи виховання, які б конструктивно вплинули на життя і діяльність молодих людей.

Історія людства свідчить, що подолання будь-яких деструктивних процесів і явищ у суспільстві відбувається з опорою на духовність, як на ту

ідеальну спонукальну енергію, яка перш за все демонструє здібність до оновлення життя. Педагогічна наука, освіта в Україні, керуючись принципами гуманістично спрямованого виховання особистості, мають на цьому шляху певні здобутки. Досягнуто глибоке розуміння виховної функції навчання, в якому формуються світоглядні ідеї, соціальні настанови і ціннісні орієнтації. Саме в процесі навчання майбутні педагоги засвоюють основи гуманістично спрямованої моральної поведінки, різноманітні форми спільної діяльності, гуманістичні аспекти спілкування. Досить всебічно розробляються і успішно втілюються в освітянську практику ідеї гуманістично спрямованої педагогічної взаємодії педагога з вихованцем, перш за все у процесі особистісного спілкування. Глибоко проаналізовані можливості духовно морального виховання засобами народної педагогіки, а також роль сім'ї, як первинного соціального осередку, у якому майбутні педагоги засвоюють гуманістичні цінності, культуру людських стосунків, працелюбність, гідність і т. і.

Перелік цих досягнень, звичайно, можна продовжувати, але цілком природно, що ними не вичерпується виховний потенціал, спрямований на формування гуманістичних якостей і духовності майбутніх педагогів. До цього слід додати, що життя і діяльність знаходяться у постійному розвитку. Зміна їх форм зумовлює пошук інших, відомих або нових виховних систем і методів, у тому числі орієнтованих на релігійні цінності.

Історія світової і вітчизняної педагогіки свідчить, що у світі існували і існують різні уявлення про сутність людського духу, його значення і шляхи його виховання. Одним з таких шляхів є релігійне виховання людини, яке, на жаль, ще не знаходить належного визнання в нашій освіті. Факультативні курси з релігійної етики, що читаються в деяких вузах, досить не чисельні, і не знаходять належної підтримки й розповсюдження. Поглянемо на цю проблему більш докладно.

Як відомо, духовність – це властивість психіки людини, яка полягає в гуманному, по справжньому людському ставленні до інших людей та всього

оточуючого світу. Це здібність особистості жити відповідно до вищих принципів, які виробило людство: загальне благо, діяння добра, милосердя, терпимість, стриманість та ін. Отже, духовність – це рефлексія, зверненість свідомості людини до себе, з метою формування свого внутрішнього світу в гуманному, суто людському спрямуванні. І проблема полягає лише в баченні шляхів розвитку людини і побудови спільного життя на цих засадах, у вірі людини в можливість такого суспільного життя.

«Наукова віра», в побудову рівності і братерства всіх людей не витримала історичної перевірки. Релігійна віра, навпаки, виходить з того, що абсолютна гармонія особистості і суспільства в умовах земного життя неможлива – нескінченність індивідуальних відмінностей є головною вадою досягнення суспільної гармонії. Теологічні уявлення виходять не з загального поняття про людину, а з конкретної індивідуальної особистості, принцип історичного існування якої не в завершеній досконалості, а в свободі її нескінченного розвитку [4; 231]. З позицій філософської антропології (І.Кант), довести існування Бога, як ідеалу розвитку людини, засобами теоретичного розуму не можливо. Тому цей ідеал людство вимушено прийняти практичним розумом, з практичною метою – узгодження інтересів та прагнень людей з вищим благом, Богом і його заповідями. Набуваючи морального значення він і є ідейною основою розвитку людини від нижчої, тварної природи, до природи вищої, суто людської. Таким чином, мислити цей ідеал як діючий можна не інакше, як з припущенням існування первісного вищого блага.

Осмисленню сутності духовного виховання суттєво допоможе звернення до творчої спадщини великого педагога і прогресивного суспільного діяча Костянтина Дмитровича Ушинського. Педагогіка, на його думку, повинна спиратись на арсенал знань усіх наук, але особливий інтерес для неї представляють такі, як філософія, фізіологія та психологія. Саме вони зумовлюють досягнення головної мети – осягнення духовної природи людини, шляхи і умови її розвитку. Одним із важливих напрямів вирішення

цього завдання, К.Д.Ушинський вбачав у притаманних духові переконаннях у його святості, що й підносять людину, її природу, над природою тварин. Вимоги тіла призводять до рабського існування, підпорядкування духу роблять людину гуманною і вільною. Саме дух надає людині людської, гуманної сутності, складає основу її гуманного виховання. «Під гуманним вихованням, - як писав К.Д.Ушинський, - варто розуміти взагалі розвиток духу людського, а не один формальний розвиток; людину ж можна розвивати гуманно не тільки вивченням класичних мов, але ще набагато більше й пряміше: релігією, народною мовою, географією, історією, вивченням природи і нових літератур» [7; 267]. Щодо місця релігії у виховному процесі, то він писав так: «Якщо ми не ставимо релігію осередком гуманної освіти, то тільки тому, що вона повинна стояти на чолі освіти, і тому, що взагалі не ставимо релігійне виховання в число наук. Наука вивчає тільки збагненне, релігія спрямовує дух людини до вічного, і вічно незбагненого. Свідома думка є підстава науки, уроджена кожній людині віра – підстава релігії» [7; 268].

Віра, зауважував К.Д.Ушинський, безпосередньо пов'язана з душею людини, яка втілюється в неї разом з народженням, а отже релігійне виховання має розпочинатися з ранніх дитячих років. Головна властивість душі, це її щирість, тому треба постійно плекати її, щоб душа поповнювалася переконаннями, не роздвоювалася, не втрачала своєї щирості. Властивості ці досягаються вірою, натхненням, моральною волею думки, здатністю відволікання, вправою в самопізнанні. Виховання без стійких переконань не дієве, бо саме в них – основа відчуття високого і святого, що складає сутність вродженого людині духу. Виходячи з цих міркувань, К.Д.Ушинський формує основну мету виховання – виховання в людині людяності.

Отже, характерною особливістю релігійного виховання є те, що воно втілює антропологічний підхід до розвитку людини. Йдеться не про зміну окремих рис, властивостей людської психіки, а про зміну природи людини

взагалі, її піднесення і удосконалення. В цьому і полягає основний сенс релігійних ціннісних орієнтацій.

Але в сучасних педагогічних теоріях, поряд з релігійними, важливого значення набувають і безрелігійні концепції духовного виховання, що спираються на вищі загальнолюдські цінності. Головним фундатором цього напрямлення є американський вчений, провідний представник гуманістичної психології А.Маслоу, теорія якого послужила одним з джерел гуманістичного виховання. «Вищі цінності, - пише А.Маслоу, - існують в самій природі людини, і можуть бути там знайдені. Це суперечить більш старим і звичним поглядам, що вищі цінності приходять лише від надприродного Бога, чи якогось іншого джерела, зовнішнього по відношенню до самої людської природи» [5; 390]. «Твердою основою цінностей самоактуалізуючої особистості є філософське поняття нею природи свого «Я», людської природи взагалі, соціального життя і фізичної реальності» [5; 414]. Слід також відмітити таких гуманістичних психологів, як А.Бандура, К.Роджерс, та ін. Всі вони, представники проактивних концепцій розвитку особистості, розглядали мотивацію, як рушійну силу поведінки людини, а тому відводили їй головне місце в процесі духовного формування. Вважалось, що за допомогою ієрархічної структури мотивів будується система стимулів, за допомогою яких можна впливати на процес духовного розвитку людини. Не зважаючи на різноманітність концептуальних структур, ідея мотивації і відповідної їй поведінки, була наскрізною ідеєю всіх психологічних і педагогічних теорій особистості другої половини ХХ століття.

Однією з таких теорій є «Теорія соціального научіння» відомого американського вченого Альберта Бандури. Він у систематичній формі викладає обґрунтовані положення про те, що поведінка людини є складною взаємодією зовнішніх і внутрішніх чинників. Науковець обґрунтував положення про реципроктний детермінізм, як неперервну взаємодію людини між особистими, вчинковими, і зовнішніми детермінантами. Центральне

місце в роздумах А.Бандури про поведінку посідає така її складова, як самоефективність. Коли люди усвідомлюють власну ефективність, підкреслює науковець, вони починають докладати більше зусиль, більш успішно долати перепони, краще витримують ворожі обставини і неприємні ситуації. Низька самоефективність – навпаки, призводить до невдач і зниження самоповаги.

Самоефективність дій безпосередньо пов'язана з їх результатами. Але тут важливо бачити і їх відмінність. Очікування результату, зауважує А.Бандура, визначається особистою оцінкою тієї чи іншої поведінки, що повинна привести до цього результату. Очікування ефективності являє собою переконання в тому, що індивід здатний успішно здійснити поведінку чи дію, необхідну для досягнення очікуваної мети. Отже результат – це досягнута об'єктивована мета. Успіх – почуття задоволення досягнутим результатом. Самоефективність теж визначається в емоційній формі – почуття впевненості, віри в себе, у свої здібності, необхідні для досягнення поставленої цілі. Обидва почуття мають властивість до узагальнення, і в цій узагальненій формі визначають сутність самої особистості. Як справедливо підкреслює І.Д.Бех, почуття успіху може поступово вступати у зв'язок з почуттям самолюбства, підживлювати його і формувати негативний образ «Я»: зверхності, прагнення до слави, влади, непомірних матеріальних надбань. У результаті особистість стає індивідуалістичною, спрямованою з відповідними смислоціннісними орієнтаціями та сенсом життя [2; 9]. Отже, і почуття успіху, і почуття самоефективності – це духовні утворення, але останнє не несе в собі того негативу, який деформує психіку особистості, тому, що воно не виходить назовні, не об'єктивується в результаті. Воно перебуває лише в суб'єктивному дусі, розвиває і підносить його. «На вищому рівні розвитку, - пише А.Бандура, - індивідууми регулюють свою власну поведінку самооціночними та іншими самопродукованими наслідками. Після того, як ознаки прогресу і заслужених досягнень стають джерелом особистого задоволення, знання того, що людина вчинила добре, є для неї

нагородою» [1; 147]. Таким чином, можна говорити про те, що почуття самоефективності – це таке духовне утворення, що гуманізує людину і її дух, підіймає значення її у суспільній думці, стає суспільною цінністю [6; 54].

Ідея розвитку особистості А.Бандури знаходить своє відображення у творах А.Маслоу, К.Роджерса та ін. Досліджуючи ієрархію потреб, А.Маслоу робить висновок, що вищі рівні займають потреби зростання – метапотреби, які мають універсальний характер для представників різних культур, різних соціальних і педагогічних систем. До них належать такі, як потреби безпеки (стабільність, порядок), потреба любові і приналежності (сім'я, дружба), потреба поваги (самоповага, визнання), самоактуалізації (розвиток здібностей) [5; 387]. І А.Маслоу, і К.Роджерс, аналізуючи гуманістичну природу особистості, особливу увагу концентрують на потребі в любові, яку А.Маслоу розглядає як бажання емоційних відносин з людьми, серед яких хоче посідати достойне місце, а К.Роджерс – як потребу в тому, щоб інші тебе розуміли, глибоко сприймали і приймали.

Потреби, поряд з іншими спонуканими (інтересами, ідеалами, цінностями), складають мотиваційну систему. Динаміка розвитку цієї системи визначає зміни і спрямованість розвитку самої особистості. Особливу увагу А.Маслоу приділяє теорії метамотивації, зміст якої утворюють вищі мотиви, пов'язані з цінностями, ідеалами, надбаннями культури. Саме ці метамотиви формують духовне обличчя людини. Тому у процесі виховання майбутніх педагогів особливу увагу необхідно звертати на високі аспекти духовного життя, розрізняти високий світ духовного буття, і світ практичних потреб, допомагати особистості робити свій власний вибір, не залежно від обставин і впливів інших людей.

Отже, проблема духовності одна з головних проблем сучасної освіти в Україні. Людяність, доброта, щирість душі – ось ті головні риси духовно багатого педагога, які перш за все визначають його педагогічну діяльність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бандура А. Теория социального научения. – СПб.: Евразия. – 2000. – 320 с.
2. Бех І.Д. Педагогіка успіху: виховні втрати та їх подолання. // Педагогіка і психологія. Вісник АПН України. – 2004. - №4.
3. Кант И. Сочинения. В 6 т. т. 6. – М.: Мысль, 1966. – 743 с.
4. Лосский П.О. Условия абсолютного добра. – М.: Политиздат, 1991. – 368 с.
5. Райгородский Д.Я. Психология личности. Т.І. Хрестоматия. – Самара: БАХРАХ, 2006. – 512 с.
6. Таланова Л.Н. Аксеологические приоритеты американского общества и образования: процессы взаимообусловливания. // Педагогическое образование и наука. – 2004. - №2.
7. Ушинский К.Д. Проблемы педагогики. – М.: Узд-во УРАО, 2002. – 592 с.

Кремешна Тетяна Іванівна
аспірантка Південноукраїнського державного
педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського